

Analiza antičke keramike iz Bogatića

U okviru ovog rada analizirana je keramika sa lokaliteta Avlije koji se nalazi u okolini Bogatića, Mačva. Na ovom lokalitetu su otkriveni ostaci arhitekture, dve jame, metalni nalazi i brojni keramički materijal. Urađena je morfološka, tipološka i funkcionalna analiza 700 fragmenata inventara keramike. Keramika je obrađena po metodološkim principima Singidunuma i Panonije Inferior. Posude je izrađeno pretežno od kvalitetne gline i spada u kuhinjsko, trpezno i skladišno. Na osnovu nalaza keramike i dva pronađena novčića, od kojih jedan potiče iz doba Konstantina Velikog, lokalitet datujemo u III i IV vek. Po tragovima pronađenog gara i nagorele keramike može se pretpostaviti da je otkriveni arhitektonski objekat izgoreo u požaru, moguće u napadima Kvada 372-374 godine.

Uvod

Lokalitet Avlije nalazi se u Mačvi u opštini Bogatić. Ovaj deo Mačve bogat je plodnom zemljom i pogodan je za zemljoradnju. Na tom prostoru, u antičko doba, prostirala se provincija Panonia Inferior (Vasić 1985: 124-141).

Arheološka iskopavanja na lokalitetu Avlije vršena su krajem 2007. godine u organizaciji Narodnog muzeja u Šapcu, pod rukovodstvom arheologa Gordane Ković. Ovim iskopavanjima u manjem obimu je istraženo pet sonde u kojima su konstatovani ostaci antičke građevine i dve arheološke celine karakterisane kao jame. Ostaci arhitekture, kamene ploče, opeka i malter i pokretni arheološki nalazi – koštani i metalni predmeti, keramički materijal i novac, ukazuju da se radi o vili rustici.

Naše istraživanje bazira se na analitičkoj obradi keramičkog materijala koji je brojao ukupno 2017 fragmenata, od čega 700 čini inventar. Na inventarisanom materijalu urađena je morfološka, tipološka i funkcionalna analiza keramike. Korišćena su dva šifrnika, odnosno dva metodološka principa: prvi koji se odnosi na antičku keramiku Singidunuma koju je radila S. Nikolić-Đorđević i šifrnik Olge Brukner za rimsku keramiku u jugoslovenskom delu provincije Donja Panonija. Keramika je obrađivana u tri koraka. Prvi je bio sistematizacija, odnosno pregled datog materijala. Drugi korak predstavljala je sama analiza, tj. istraživanje svojstava keramike. Analiza keramike obuhvatala je opis tipoloških i funkcionalnih odlika. Tipološki smo odredili formu, obradu površine, način pečenja, osnovne dimenzije i ornamentiku posuda, kao i tip posude u slučajevima u kojima je bilo moguće odrediti ga, dok smo u funkcionalnom smislu odredili namenu posuda. Treći korak čini interpretaciju dobijenih podataka.

Tipološka analiza keramike

U analiziranoj seriji ukupno je izdvojeno 700 keramičkih fragmenata koje su pripadale kuhinjskom, trpeznom, skladišnom posudu, kao i ostalom posudu za svakodnevnu upotrebu. Među njima najbrojniju grupu činile su zdele, zatim lonci, pehari, tanjiri, cediljke, pitosi i poklopci.

U sastavu keramike podjednako su zastupljene čista glina i glina sa primesama sitnog ili kvarcnog peska. Primećeno je da je najveći deo posuda rađen od potpuno ili delimično prečišćene zemlje, dok je manji deo posuda od neprečišćene gline. Većina posuda je urađena je na vitlu, a manji broj ručno.

Senka Plavšić (1991), Leskovac, Jovana Diskića 23, učenica 2. razreda Gimnazije u Leskovcu

Milena Simić (1992), Novi Sad, Kolo srpskih sestara 18, učenica 1. razreda Gimnazije „Svetozar Marković“ u Novom Sadu

Mentor: Milica Mitić, Niš, student arheologije na Filozofskom fakultetu u Beogradu

Ornamenti – prave linije, žljeb i paralelne prave linije najčešće se javljaju na zdelama, loncima, peharima. Po kvalitetu pečenja najveći broj posuda je solidno pečen, a u znatno manjem broju javlja se slabo pečena keramika. Najzastupljenije je redukciono pečenje, a imamo veliki broj sekundarno gorelih fragmenata od kojih je većina najverovatnije stradala u požaru.

Trpezno posuđe

Od trpeznog posuđa konstatovani su zdele, tanjiri, krčazi i pehari.

Zdele. U okviru trpeznih zdela razlikujemo tri tipa:

Tip I/1. Ovom tipu pripada najveći broj fragmenta. Zdele su bikonične forme izrađene od tamnosive gline sa primesama sitnog peska. Obod je razgrnut sa žljebom na unutrašnjoj strani. U Singidunumu zdele ovih karakteristika su svrstane u tip I/69 koji se datuje u drugu polovinu III veka (Nikolić-Đorđević 2000: 46).

Tip I/2. Zdele ovoga tipa bikonične forme sa većim donjim konusom rađene od gline sa primesom peska sive boje pečenja. Imaju razgrnut obod na koji se nastavlja veoma naglašen vrat i trbuh koji je često bio ukrašavan tehnikom urezivanja i to najčešće ornamentikom prave linije. Pripadaju tipu I/25 u Singidunumu. Datuju se u drugu polovinu III i IV veka (Nikolić-Đorđević 2000: 28).

Tip I/3. Treći tip zdela na našem lokalitetu su zdele sferične forme izrađene od gline sa dodatkom sitnog peska. Pečene su oksidaciono, a na obodu su vidljivi tragovi crvene boje. Vrat je naglašen. Ove posude karakteriše neravnomerno izglačan donji deo, naglašen vrat i loptast trbuh sa drškama i pripadaju tipu I/29 po Singidunumu. Datuju se u kraj II i početak III veka (Nikolić-Đorđević 2000: 30).

Tanjiri. Nalaza tanjira bilo je jako malo, tako da je moguće izdvojiti samo jedan tip.

Tip III/1. Tanjir ovoga tipa je konične forme izrađen od mrke prečišćene zemlje. Obod je prstenasto profilisan sa unutrašnje strane, a dno je ravno. U Singidunumu je to tip III/43. Tanjiri ovog tipa imali su blago iskošene zidove trbuha i ravno ili blago udubljeno dno. Obično su ukrašavani crnom ili narandžastom bojom (Nikolić-Đorđević 2000: 112). Datuju se u sredinu II do sredine IV veka.

Krčazi. Tip VII/1. Krčazi tipa VII/1 su sferične forme, oksidaciono pečeni i izrađivani od gline sa primesama sitnog peska. Imaju razgrnut obod i

kratak vrat. Potiču iz druge polovine III do sredine IV veka i pripadaju tipu 44 (Brukner 1981).

Pehari. Fragmenti pehara koje srećemo na ovom lokalitetu imali su ovalnu formu i nisku stopu, a na nekim primercima beležimo i prisustvo zeleno-žute glazure. Nije bilo moguće odrediti pripadnost ovih pehara određenom tipu po tipologiji Brukner 1981, i Nikolić-Đorđević 2000.

Kuhinjsko posuđe

U grupu kuhinjskog posuđa spadaju lonci, zdele, poklopci i cediljke.

Zdela – mortarijum.

Tip I/4. Tipu I/4 pripada zdela – mortarijum konične forme, izrađena od delimično prečišćene gline sa sitnim peskom, oksidaciono pečena. Obod je prstenast sa izlivnikom. Boja je narandžasta, a unutrašnjost posude je gledosana zelenom bojom sa primesama sitnog peska (I/55 po Singidunumu) i datuju se u IV i početak V veka.

Poklopci. U seriji se javlja veliki broj poklopaca, od kojih su neki verovatno korišćeni i kao zdele (slika 3).

Tip VIII/1. Poklopac konične forme; obod je prstenast, a dno je ravno. Mogao je da se koristi i kao zdela i kao poklopac. U Singidunumu su poklopci ovoga tipa svrstani u tip VIII/2 i datuju se u kraj III i početak V veka.

Tip VIII/2. Drugi oblik poklopca iz analizirane serije keramike je konične forme sive boje pečenja a izrađen od delimično prečišćene gline. Obod nije profilisan. Na vrhu se nalazi dugmetasta drška; bio je korišćen samo kao poklopac. U Singidunumu poklopci ovih karakteristika svrstani su u tip VIII/4 i datuje se između II i IV veka.

Lonci. Lonci su, kao posuđe koje se svakodnevno koristilo u domaćinstvu, veoma raznovrsni; u vili iz Avlije možemo razlikovati tri tipa.

Tip II/1. Prvom tipu pripadaju fragmenti lonaca ovalne forme izrađeni od gline sa primesama kvarcnog peska i sive boje pečenja. Imaju kratak kosi obod i neobrađenu površinu. U Singidunumu su bili manjih dimenzija i svrstani su u tip II/2. Potiču iz druge polovine III i početka V veka.

Tip II/2. Tipu II/1 pripadaju fragmenti koji imaju razgrnut obod, pečeni su oksidaciono-redukciono i izrađeni su od gline sa kvarcnim peskom. U Singidunumu ovoj grupi mogu pripadati i lonci izrađeni od gline sa sitnim peskom i neobrađene

površine. Zastupljeni su od druge polovine III, do početka V veka i svrstani su u tip II/3

Tip II/3. Fragmenti sa razgrnutim obodom i sive boje pečenja, rađeni od gline sa primesama, definisani su kao tip II/18 u Singidunumu. Lonci ovog tipa imali su ravno dno i visoko postavljen trbuh koji je nekada bio ukrašavan plitkim žljebovima. Njihova upotreba se vezuje za IV vek.

Cediljke. Kao vrsta kuhinjskog posuđa korišćene su cediljke, od kojih se u analiziranoj seriji mogu razlikovati dva tipa.

Tip XI/1. Fragmenti sa kvadratnim rupama malih dimenzija, na zidovima svrstani su u ovaj tip cediljke. Ovakve posude su bile dublje, sa razgrnutim obodom i potiču iz II i III veka. Na prostoru Donje Panonije pripadaju tipu 4 po šifrniku Olge Brukner (1981).

Tip XI/2. Fragmenti sa gusto raspoređenim sitnim kružnim rupama, sivom bojom pečenja, rađeni od prečišćene zemlje pripadaju tipu 5 po šifrniku O. Brukner, 1981. Cediljke ovog tipa imale su kupasto dno i "S" dršku. Smatra se da njihova upotreba počinje u I-II veku.

Posude za skladištenje hrane

Od posuda za skladištenje hrane u našoj seriji zastupljeni su samo pitosi i to u dva tipa.

Pitosi.

Tip VI/1. Oom tipu pripadaju pitosi sferične forme, sive boje pečenja, izrađeni od sasvim prečišćene gline, sa razgrnutim i zaravnjenim obodom, i ravnim dnom. Pripadaju tipu VI/1 po tipologiji keramike u Singidunumu. Obično su bili ukrašavani crvenom bojom i urezivanjem. Posuda potiče iz II veka.

Tip VI/2. Drugi tip pitosa u ovoj seriji je sferične forme, crne boje pečenja pravljeni su od delimično prečišćene gline. Obod je razgrnut, a recipijent često ukrašavan urezima. Ove odlike se pripisuju tipu VI/11 po tipologiji Singidunuma, koji najverovatnije počinje da se koristi u drugoj polovini IV veka (Nikolić-Dorđević 2000: 129).

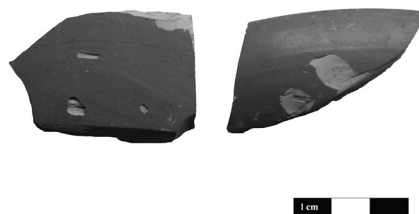
Diskusija

Tokom arheoloških istraživanja na lokalitetu ustanovljeno je nekoliko celina. U sondama 1 i 2, gde su konstatovane dve arheološke celine okarakterisane kao jame, imamo najviše keramičkog materijala, dok je u sondi 3 koja ne sadrži arheološku

celinu nađeno najmanje nalaza keramike. U sondi 2 nalazi se arheološka celina koja predstavlja otpadnu jamu i koja nije u celosti istražena, a u njoj je konstatovano nekoliko tipova posuda – zdela, poklopaca i lonaca.

U sondama 4 i 5, u kojima su pronađeni ostaci arhitekture, ima malo fragmenata zdela, cediljki i lonaca. Po vrstama posuda pronađenog u iskopanom delu vile može se pretpostaviti da se tu nalazila kuhinja ili trepezarija.

Tokom analitičke obrade keramičkog materijala iz sonde 4 u kojoj je konstatovana vila ustanovljeni su fragmenti tera sigilate (slika 1).

Slika 1.

Terra sigillata (foto: Vladimir Pecikoza)

Figure 1.

Terra sigillata (photo: Vladimir Pecikoza)

Nalazi pripadaju tipu glatke tera sigilate, kvalitetno crveno pečeni i sa tamnocrvenim glatkim premazom. Od ukrasa, na jednom fragmentu, uočavaju se dve urezane prave linije na trbuhu. Zbog slabe očuvanosti i nedostatka prikaza bilo je nemoguće odrediti tip i radionicu porekla tera sigilate.

Veoma značajni nalazi su nalazi cediljki koji su u to doba predstavljali pravu retkost u provincijskoj upotrebi. Na ovom lokalitetu pronađena su dva tipa, koja se po načinu pečenja i izrade veoma razlikuju. Posuda tipa 1 javlja se na većim antičkim lokalitetima kao što su Sirmijum, Akuminkum i Gomolava, dok je u manjim naseljima skoro nema (slika 2).

Jako interesantna jeste posuda tipa 4 koja je nađena na teritoriji Singidunuma, zato što njena pojava nije zabeležena u provincijskom lončarstvu (Brukner 1981: 41) (slika 3).

Zanimljive glazirane posude bili su mortarijumi čija se pojava vezuje za rimski način ishrane (slika 4).

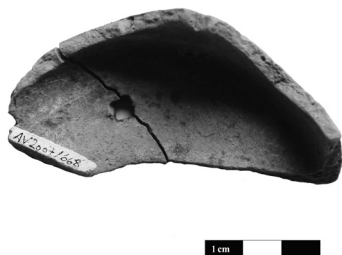
Slika 2. Fragmenat cediljke (foto: Vladimir Pecikoza)

Figure 2. Fragment of cullender (photo: Vladimir Pecikoza)

Slika 4. Fragmenat mortarijuma sa izlivenikom (foto: Vladimir Pecikoza)

Figure 4. Fragment of mortarium with tank (photo: Vladimir Pecikoza)

Slika 3. Fragmenat cediljke sa kvadratnim rupama (foto: Vladimir Pecikoza)

Figure 3. Fragment of cullender with quadrantal holes (photo: Vladimir Pecikoza)

Pretpostavljamo da su ih upotrebljavali ljudi višeg staleža koji su u ishrani koristili razne sosove i prelive za hranu. Glazura je u sebi imala primese sitnog peska i takva granulasta struktura omogućavala je lakše mrvljenje hrane (Brukner 1981: 38).

Nalaze sa lokaliteta Avlija uporedili smo sa nalazima sa okolnih lokaliteta.

Najviše sličnosti konstatovano je sa lokalitetom Kudoš, Šašinci čiji se pokretni nalazi i novac datuju u III i IV vek.

Lokaliteti Mitrovačke livade u Sremskoj Mitrovici, Prosine u Prahovu i Zlatara u Rumi takođe pokazuju sličnosti u keramici sa lokalitetom Avlije. Sva tri lokaliteta hronoloski pripadaju III i IV veku.

Posuđe koje je konstatovano na lokalitetu datuje se uglavnom u III i IV vek, iako ima fragmenata ko-

ji su u upotrebi već od II veka. Posuđe, novčić, kao i podatak da se posuđe slične izrade koristilo na lokalitetima koji se datuju u III i IV vek, nesumnjivo potvrđuju da hronologiju ovog mesta možemo vezati za pomenuti period.

Gledano u celini, kvalitet keramike u III i IV veku naglo opada, jer tada posude počinju da se prave iz samo jednog razloga – da se zadovolje osnovne potrebe. Za razliku od veoma kvalitetne i luksuzne keramike iz ranijih perioda, kasnoantički period odlikuju jednostavni oblici sa uglavnom sivom bojom pečenja. Ovo se dešavalo u III veku kao posledica naglog raslojavanja i osiromašenja društva tako da trgovinski promet znatno opada. Lokalne radionice su tada zadovoljavale potrebe lokalnog stanovništva, tako da je rezultat ove masovne izrade bila keramika lošeg kvaliteta (Nikolić-Đorđević 2000: 198).

U okolini Sirmijuma postojala su manja i veća poljoprivredna imanja (vile rustike), koja su snabdevala grad potrebnim namirnicama i činila centar proizvodnje. Osim toga, ona su takođe bila korišćena i kao mesta gde su stanovnici Sirmijuma odlazili na odmor. U kasnijem dobu, kada je Sirmijum naglo napredovao, osim vila rustika javljaju se i nove vrste poseda, državnih i privatnih. To su bila najčešće veteranska imanja i imanja rimskog nobiliteta. Ova okolna imanja snabdevala su Sirmijum poljoprivrednim proizvodima, mesom, mlekom, drvetom, itd. Na osnovu preliminarnih rezultata arheoloških istraživanja sa lokaliteta Avlije pretpostavlja se da je deo otkrivene građevine pripadao tipu vila rustika, a po njenom položaju može se pretpostaviti da je direktno

bila u vezi sa obližnjim lokalitetom Sirmijumom, na šta ukazuje i kvalitet keramike. Vile rustike mogu biti manja sitnoposednička imanja na kojima rade slobodni seljaci, ili veliki veleposednički ili carski posedi na kojima se rad izvodi uz pomoć kolona. Prema, ne tako visokom, kvalitetu keramike i lošijem kvalitetu gradnje možemo pretpostaviti da je na lokalitetu Avlija postojala neka sitnoposednička vila koja je imala ulogu u snabdevanju grada i vojske.

Prilikom iskopavanja otkriveni su tragovi gara u sondama 1 i 2, kao i na temelju građevine. Tokom analize materijala na fragmentima uočeni su tragovi sekundarnog gorenja, koje je uzrokovano požarom. Daljom analizom utvrđeno je da se mesto nalaza ovih fragmenata poklapa sa mestom nalaza gara koji ima najveću koncentraciju u sondi 2. Data situacija navodi na zaključak da je verovatno građevina stradala u požaru i sudeći po datovanju lokaliteta možemo vezati stradanje za napade varvarskih plemena. Jedan takav napad koji je mogući uzrok stradanja i uništenja građevine, može biti napad Sarmata i Kvada, između 372. i 374. godine, kada su preplavili teritoriju provincije Panonije i sve opustošili.

Kvadi, zajedno sa Sarmatima zauzimaju širok prostor, a to su plemena uvek spremna za pljačku i razbojništva; vodili su kao plen i ljude i žene, i stoku, glasno se radujući vilama spaljenim do pepela i nesreći poubijanog stanovništva, koje su iznenadili i bez milosti uništili.

Ovaj citat iz Istorije Amijana Marcelina ukazuje na to da su vile rustike u ovim napadima spaljivane, što se poklapa sa nalazima na lokalitetu Avlija (Marcelin 1998: 469).

Zaključak

Na osnovu analize keramike možemo zaključiti da lokalitet Avlije pripada u teritorijalnom i hronološkom, a samim tim i kulturnom pogledu prostoru Donje Panonije.

Najveći broj posuda pronađenih u ovoj vili datuje se u IV vek, što ukazuje da se život na ovom prostoru odvijao u tom periodu. Većina posuda izrađivana je i u III veku, tako da je i vila verovatno izgrađena u III, ali je sigurno postojala i u IV veku. Na keramici veoma često srećemo očuvanu glazuru koja je bila odlika kvalitetnije keramike, što nam ukazuje da je ovo bilo dobrostojeće imanje i na ulogu ove vile u životu Sirmijuma. Na osnovu geografskih odlika i kvaliteta keramike možemo zaključiti

da je bila tesno povezana sa Sirmijumom, najverovatnije snabdevajući ga hranom. Na važnu ulogu koju je ova vila imala ukazuju i retki fragmenti cedički nađeni na samom lokalitetu. Po maloj površini na kome se prostire lokalitet i materijalu upotrebljenom za gradnju vile, možemo zaključiti da je vila na lokalitetu Avlija bila sitnoposednička vila. Realna situacija na terenu ukazuje na mogućnost da je vila bila spaljena. Tragovi gorenja na keramici su i potvrdili ovu pretpostavku, a datovanje materijala u IV vek ukazuje na to da su najverovatnije Kvadi i Sarmati bili ti koji su spalili ovu građevinu, jer su u tom periodu harali Balkanom.

Zahvalnost. Zahvaljujemo se arheologu Gordani Ković iz Narodnog muzeja u Šapcu, koja nam je ustupila pokretan materijal i dokumentaciju za izradu ovog rada, i arheologu Gordani Jeremić iz Arheološkog instituta SANU u Beogradu, na pomoći pri determinaciji tipova posuda prilikom protekle analize i arheologu Julijani Pešić iz Narodnog muzeja u Leskovcu, na obezbeđivanju literature i profesionalnim sugestijama vezanim za rad.

Literatura

Brukner O. 1981. *Rimska keramika u Jugoslovenskom delu Donje Panonije*. Beograd: Savez arheološkog društva Jugoslavije

Marcelin A. 1998. *Istorija*. Beograd: Prosveta

Milošević P. 2001. *Istorija i arheologija Sirmijuma*. Novi Sad: Matica srpska

Đorđević M. 2007. *Arheološka nalazišta rimskog perioda u Vojvodini*. Beograd: Republički zavod za zaštitu spomenika kulture

Senka Plavšić and Milena Simić

Analysis of Antique Ceramics from Bogatić

Locality Avlije is situated in the community of Bogatić near Šabac. Archeological excavations were performed in 2007 in the organisation of the National museum from šabac. Our survey is based on analytical treatment of ceramic material which

counted altogether 2017 fragments, 700 of which is inventory.

On this material we performed an analysis which included detailed description of morphological, typologic and functional distinction of ceramics. We used two methodological principles.

In the analysed series altogether 700 ceramic fragments were isolated.

Most jars are made from pure clay, made on a wheel, with ornaments such as straight lines, grooves and parallel straight lines. A bigger number of jars are solid reductional calcinated and a large number of jars have been burnt in fire.

We separated all the jars into dining, where we have three types, kitchen, with four, and depository jars, with two types of jars.

Most of the ceramic material is located in sondes 1 and 2 where two barrows were found, while the least findings were found in sonde 3.

In sondes 4 and 5, in which remains of architecture were found, there are few fragments of bowls, cullenders and casseroles which were used mainly in the kitchen.

In sonde 4 two fragments of terra sigillata were found, which belong to the type of smooth terra sigillata quality red calcinated, and with dark red

smooth covering. On one fragment we can see two engraved straight lines.

Very important findings are cullenders, and on this locality two types, which are very different, were found (Figure 2).

Interesting varnished jars were moratoriums (Figure 4). Varnish had an additive of fine sand and the granulated structure enabled easier crushing of food (Brukner 1981: 38).

Analogies in ceramics were established for localities Kudoš in Šašinci, Mitrovačke livade in Sremska Mitrovica, Prosine in Prahovo and Zlatara in Ruma, and all of them are dated in the III and IV century.

Most of the jars found in this villa are dated in the IV century, which indicates the period in which people lived there.

We can very often see ceramics with fully preserved or varnish preserved in traces, which indicates the quality of life on this locality and the role of this villa in providing food to Sirmium.

Real state of the terrain indicated the possibility that the villa was burned. Traces of burning on ceramics confirmed this assumption, and dating material in the IV century indicated that it is most probable that Kvades and Sarmats torched this villa, because in that time they were foraging the Balkans.

